

Vyšehrad - Kruh epických básní — Julius Zeyer 1880

První Zeyerova kniha básnické epiky je věnována J. V. Sládkovi. Vyšehrad tvoří pět rozsáhlých básní (*Libuše, Zelený vítěz, Vlasta, Ctirad a Lumír*), v nichž básník evokuje základní postavy a děje české národní mytologie. Ve vstupní básni *Libuše* před námi plasticky vystupuje vidina mytického Vyšehradu, kde vládne v idyllické shodě s lidem moudrá kněžna Libuše; po jejím boku usedá podle sudby bohů na knížecí stolec Přemysl. V dalších třech básních (*Vlasta, Ctirad a Lumír*) pak ožívají všichni známí hrdinové nejstarších českých pověstí: svárlivý Chrudoš i statečný přemožitel bájného kance Bivoj, Vlasta, vedoucí válku žen proti mužům, tragická dvojice Ctirada se Šárkou a pěvec Lumír, uzavírající celý cyklus věštbou budoucí velikosti. Čtveřici těchto básní, ztvárňujících obecně známou látku, doplňuje báseň *Zelený vítěz* (Zeyer ji věnuje „nezapomenutelné památce staré své chůvy“), která se od ostatních částí knihy odlišuje zdůrazněným pohádkovým laděním. I zde nalzáme známé postavy, jako jsou Krokovy dcery Kazi a Teta, ale milostný vztah kněžny Tety k Zelenému vítězovi (slova „vítěz“ je zde užito v archaickém významu „hrdina“), symbolu jara, se svou pohádkovostí značně vymyká z okruhu obecně známých pověstí. Všichni tito prehistoričtí bohatýři, obývající panensky nedotčenou krajinu pohanských Čech, žijí v důvěrném kontaktu s přírodou a se svými bohy; stromy v posvátných hájích mají kouzelnou moc a z řek vystupují bohyně, aby smrtelníkům vyznávaly svou lásku. I zde, jako v každé mytologii, mizí předěl mezi světem člověka a přírodními silami, pod meči a mlaty tečou proudy lidské krve, jež doprovázejí boj heroů za splnění jejich osudového poslání ve kosmu i ve společenství lidí.

Celý cyklus je napsán blankversem (nerýmovaný pětistopý jamb), který je sice nositelem silného patosu, zároveň však působí značně monotónně. Tuto veršovanou monotónnost Zeyer vyvažuje barvitým popisem a schopností fantaskní fabulace, s níž vytváří neobyčejně bohatý děj. Zejména barvitost popisu, násobená ještě básníkovým bohatým slovníkem i virtuózní schopností při melodickém utváření obsáhlých větých period, vtahovala čtenáře do osobitě romantického světa Zeyerových básní a souzněla se soudobým monumentálním malířstvím. Například popis Libušiny hrobky, která má na stěnách stříbrné květy a kde sedí kněžna Libuše v bílé říze na zlatém trůnu uprostřed „bylin jak z ledu prů-

hledných, jež se pnuly do výšky jak bílý les“, či popis Vlastina odchodu do podzemní jeskyně plné zeleného světla, kde usedne v černé temnotě na břeh zlaté řeky, vrhající „rudou zář do temných vlasů, v bělost rouch“, aby očekávala příchod Morany — to jsou výjevy, jejichž barvitost velmi úzce koresponduje s tehdy vznikající výzdobou Národního divadla. Úkolem těchto popisů, vedle vyvolání sugestivních smyslových dojmů, je evokace mytického světa, v němž činy hrdinů i jejich motivy odkazují k elementárním danostem a silám určujícím individuální i kmenový osud. Zeyerovi hrdinové, i když svými činy kladou fiktivní základy duchovní orientace a tradic budoucího života slovanských kmenů na českém území, vytvářejíce z nich národ, nežijí v souvislostech rekonstruované historické skutečnosti, ale v rámci mimočasové skutečnosti mytické. Přemysl už není sedlák vyzdvížený na knížecí trůn Libuší, ale polobožský syn Slunce; Šárka, hynoucí láskou k Ctiradovi, je trestajícími měsíčními paprsky proměněna ve skálu, a před Vlastou se po prohrané válce s muži otvírá podzemí a ona tam odchází pohřbit sebe samu i svou myšlenku vzpoury proti odvěkému přírodnímu řádu. V tom se Zeyer podstatně odchyluje od příběhů ze starých kronik, jež byly jeho inspirativním východiskem. Postavám, žijícím v čtenářově mysli jako stínové pohádkové fikce, přidává básník psychologický rozměr individualizovaných prožitků. Jeho Přemysl, Ctirad i další postavy nejsou naivní prehistoričtí barbari, básník je zobrazil jako složité bytosti plné romantických vášní a vznětů, takže se často podobají spíše středověkým rytířům, jak je známe z pozdější Zeyerovy *KAROLINSKÉ EPOPEJE*, než symbolicky jednorozměrným postavám mýtů (např. milostný vztah Ctirada a Šárky má blízko k erotice středověkých rytířských eposů). I přes svou vnitřní složitost však tito hrdinové mluví většinou svými činy; proto v Zeyerově epice není příliš silná reflexivní složka, vše je soustředěno na děj, z jehož konfliktů a zápletek vyrůstá celkový smysl díla.

Vyšehrad vznikl v době upevňujícího se národního sebevědomí, kdy český národ utvrzoval svou identitu a jednotu i prožitkem své fiktivní prehistorie. V mýtu, v této vysněné projekci uceleného světa s původní kulturou a hierarchií hodnot, v obrazech bojů našich prapředků za spravedlnost, v jejich síle a chrabrosti měl být zosobněn i odvěký zápas za národní svébytnost. Prožitek pradávného českého světa, srovnatelného se světem germánského nibelunžského cyklu nebo bájí keltských, měl posilovat národní jednotu a překrývat soudobou společenskou diferenciaci, která se projevovala zejména v bojích o politickou moc mezi staročechy a mladočechy. Zároveň pak toto posílení zájmu o mýtus, které se nejvýrazněji

projevilo u umělců z tzv. generace Národního divadla, k níž můžeme víceméně přiřadit i Zeyera, včleňovalo české umění (B. Smetana, J. V. Myslbek) organicky do kontextu současného evropského umění, v němž mýtus představoval, zejména pod vlivem Wagnerových oper, jednu z nejzávažnějších forem pro vyslovení nadčasového poselství. Zeyer měl k mytickým látkám velmi blízko, už ve své předchozí prozaické tvorbě (*Román o věrném přátelství Amise a Amila*, 1877) včleňoval do svých děl mytologické prvky. Osobitý svět mýtů ho přitahoval nejen esteticky, ale také svým rudimentárně monumentalizujícím a skepsí nenahlovaným výkladem světa; Zeyer viděl v mýtu jedinečný výraz kolektivní duše národa a lidu. A Zeyer — umělec s romantickými rysy, trpící v celém svém díle rozporem mezi svými ideálními představami a měšťáckou skutečností, hledal pak v mýtu ztracený svět velkých činů a vášní, v němž by došla naplnění jeho touha po kráse a velikosti, kterou nenacházel v prostředí měšťácké šedi a průměrnosti.

Témata z českého dávnověku měla už před Zeyerem své místo v české literatuře (např. Š. Hněvkovský, *Královédvorský a Zelenohorský rukopis*, Tylův *Čestmír* ad.), ale žádný ze Zeyerových předchůdců se do naší mytologie neponořil tak hluboko a nevytvořil tak monumentální celek, v němž by oživaly dávné postavy se svými boji a zápasy o smysl života i poslání kmene.

Jako základního inspiračního zdroje využíval Zeyer především *Rukopisu královédvorského a zelenohorského* a *Hájkovy kroniky*; základní prameny pak doplňoval různými pohádkovými a mytologickými motivy, jak je poznal ze studia zejména středověké literatury. Jako básník zjitřené senzibility a se smyslem pro tajemství přistupoval k mytologii s neobyčejnou vážností; její příběhy nejen aktualizoval tím, že do nich vtěloval své představy o velikosti člověka, své pojetí hrdinství, cti i smyslu národních dějin, ale dokazoval znovu vyvolat pradávny děs člověka z přírody a z tajuplnosti kosmu. I když Zeyer, zejména při popisu, používal romanticky pastelových barev, neviděl v mýtu jako jeho romantičtější předchůdci ani jen pohádkovou exotiku, ani pouhý vzácný odkaz pradědů. Vnímá je jako výraz kolektivní duše národa, jako vtělení základních národních ideálů a archetyp národních charakterových vlastností. V této důsledné mytizaci tradičních látek, podněcené i potřebami národní společnosti, spočívá ojedinělost i základní význam Zeyerova básnického činu, v němž můžeme vidět důstojný literární pandán k hudebnímu cyklu Smetanovu; jak Smetanova *Má vlast*, tak Zeyerův *Vyšehrad* představují vrcholy umělecké konkretizace národního mýtu a rovnocenně se zasloužily o jeho aktualizaci národně symbolickou proměnu.

K napsání *Vyšehradu* přispěl, kromě obecnějších tvůrčích a dobových pohnutek, i Zeyerův pobyt v Liboci, kam se v roce 1878 přestěhoval a odkud měl velmi blízko do šáreckého údolí. Při svých procházkách po okolí prožíval velmi intenzivně genia loci této krajiny, jak o tom svědčí jeho dopis J. V. Sládkovi: „Byl podzim, bloudiv jsem oborou... Tu se mi zdálo, že z těch mlh tam daleko v hloubi dlouhých cest vystupují postavy: já viděl celý Vyšehrad, já viděl Libuši i Přemysla.“ Vedle tohoto krajinně přírodního impulsu sehrála při vzniku *Vyšehradu* jistě svou roli i Smetanova hudba (*Libuše*, 1872; *Vyšehrad*, 1874 a *Šárka*, 1875), kterou Zeyer velmi dobře znal a obdivoval. Zcela zvnějšku, ale možná nikoli nepodstatně, inspirovalo Zeyera k napsání *Vyšehradu* i básnické soutěžení s J. Vrchlickým, k němuž dala podnět procházka obou básníků v šáreckém údolí, kde se rozhodli, že každý z nich zpracuje po svém pověst o Šárce. Z toho vznikla Vrchlického *Šárka* a Zeyerův *Ctirad*. I když zájem o mýtus zůstal v Zeyerově básnickém, prozaickém i dramatickém díle trvale přítomen a neomezoval se pouze na oblast české mytologie (ta mu poskytla ještě látku k eposu *Čechův příchod*, 1886 a k dramatům *Libušin hněv*, 1887; *Šárka*, 1887; *Neklan*, 1893), v žádném ze svých pozdějších děl, ať už inspirovaných naší či cizí mytologií, už Zeyer nevytvořil tak kompozičně ucelený a hluboce prožitý cyklus, jakým je jeho *Vyšehrad*. jm

Ze Šumavy - Eliška Krásnohorská 1873

Druhá básnická sbírka E. Krásnohorské byla inspirována autorčiným několikatýdenním putováním po Chodsku a Šumavě (získala k němu stipendium podpůrného spisovatelského spolku Svatobor). Na své pouti po pomezí Čech vnímala autorka nejen krásu šumavské přírody, ale i blízkost německého živlu, která v ní probudila hluboký vlastenecký cit a národní vzdor. Už vstupní báseň *Chodská*, opěvující a aktualizující dávnou úlohu Chodů při obraně hranic, předznamenává vlastenecké ladění celé sbírky. Jejimi patetickými a úderně rytmičtými verši („Pokyd vy nám chcete řeč i duši bráti, budem jako vojsko proti vám vždy státi; / místo mečů hněvy, místo štítů vzdory, / seřadíme muže, seřadíme hory“) chtěla básnička burcovat národní vědomí a po vzoru statečných Chodů volala k obraně ohrožené vlasti. Báseň *Chodská*, citlivě využívající chodského dialektu, se stala pro svůj patos básnickým výrazem boje proti národnímu útisku a po řadu let patřila k autorčiným nejzná-